

РОЗВИТОК ТКАЦТВА ТА КИЛИМАРСТВА У МІСТЕЧКУ ЧЕЧЕЛЬНИК НА ПІВДЕННО-СХІДНОМУ ПОДІЛЛІ

На основі збережених етнографічних пам'яток та усних розповідей подано характеристику розвитку і поширення ткацтва та килимарства, українського населення містечка Чечельник на Південно-Східному Поділлі. Особливу увагу звернуто на інструменти ткацького виробництва, процес прядіння і ткання, асортимент тканих виробів. Подано характеристику різновидів килимів і килимових виробів та проаналізовано деякі авторські роботи.

Ключові слова: *прядіння, ткацтво, килимарство, сировина, знаряддя ткацького виробництва, асортимент тканих і килимових виробів, Чечельник.*

Ткацтво та килимарство – одні із найдавніших видів ремесел та промислів на Поділлі. Про значне їх поширення у минулі часи свідчать численні археологічні матеріали, насамперед трипільської культури, в тому числі і з трипільського поселення у Чечельнику.

У зв'язку із майже повним зникненням цих видів занять особливо актуальним на сьогодні постає питання фіксації різними засобами відомостей про їх розвиток як в регіоні в цілому, так і в окремих населених пунктах. Про ткацтво на Поділлі у кінці XIX – на початку XX ст. знаходимо в публікаціях В. Свідзінського [12], Л. Трофімова [13] та О. Прусевича [11] у збірці «Кустарные промыслы Подольской губернии». Килимам Поділля присвячено дисертаційне дослідження О. М. Падавської [8]. Про важливість дослідження цієї теми свідчать матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції

«Подільське традиційне ткацтво», що відбулася у Вінниці у 2008 році, які опубліковані окремою збіркою наукових праць [9] та підрозділ монографії В. Г. Кушніра, присвячений вивченню традиції та інновацій у ткацтві українців Південно- Західного Степу і Нижнього Подунав'я, де вміщено матеріали про ткацтво і килимарство Південно-Східного Поділля (Побережжя) [7, с. 93-104].

Ткацтво та килимарство окремого населеного пункту також важлива ланка етнографічного дослідження. На прикладі побутування цих видів ремесла в містечку Чечельник подамо загальну картину його поширення в регіоні у другій половині ХІХ-ХХ ст.

Мабуть, не помилимося, якщо скажемо, що кожна українська родина на Поділлі висівала та обробляла коноплі для виготовлення різноманітних тканин, необхідних у господарстві. Для цієї ж потреби використовували вовну овець, зрідка льон та ще купували готові бавовняні нитки, з яких виготовляли полотно під назвою “бамбак”.

Для висівання конопель вибиралися ділянки землі, розташовані в низинах, по берегах річки. Вирощені коноплі збирають двічі. Перший раз влітку, коли вибирають “плоскінь”, а другий раз восени, коли вибирають “матірку”. Вибрані коноплі в'яжуть у невеликі сніпки і досушують, а потім вимочують у річці, ставку, копанці. Плоскінь мочать влітку, а матірку – восени. Тривалість мочіння залежить від температури води. Вимочені коноплі сушили. Вдома брали жменю конопель у руки (казали “ручайка”) і на “бательні” били, щоб розбити стебла. Побиту “ручайку” перепускали на терницю, де від волокон відходили великі частини розбитого стебла. Після терниці “ручайку” чесали на щітках з металевими “зубами”. Перша щітка велика – дергальна, друга менша. Використовували також ще одну щітку, виготовлену зі свинячої шерсті. Вичесану ручайку із зав'язаними попередньо кінцями називали “куклою”. З “кукли” пряли тонку нитку на тонкі полотна.

На щітках під час вичісування ручайок на кукли залишалися короткі волокна – “клуча”. Їх відбирали окремо та пряли з них товсту нитку, з якої виготовляли товсте (“радовляне”) полотно. Кукли і клуча пряли окремо.

Кукли пряли веретеном або прядкою; клоча – лише веретеном. На прядку воно не йшло, бо було товсте. Куклу або клоча “навивали” на “кужіль”, з якого і пряли. Напрядені нитки змотували на мотовило. При цьому нитки рахувалися на “чисниці” і “пасма”. Одна чисниця – три нитки, а одно пасмо – десять чисниць, тобто тридцять ниток. Кожне пасмо перев’язували окремою ниткою. Намотавши потрібну кількість пасом, утворювали “міток”. У мітках нитки при потребі фарбувалися. Міток розкладався на “вияшках” і змотувався у клубок. Клубок починали змотувати на “качаник”. В селищі були відомі два види вияшків. Одні на тринозі, а інші на невеликій дерев’яній колоді. На триногу чи колоду клалася хрестовина з “качками”, на які розкладався міток. З клубків нитки снували на “снувалці”. Посновані нитки навивали на вал основи у ткацькому верстаті, розклавши їх попередньо на ритках. На сукалі нитки намотували на цівки, які вкладались в човники. Начиння до ткацького верстата виготовляли на спеціальному станкові. Для кожного виду тканини було своє начиння.

Ткацький верстат був майже в кожній хаті. Ткачами були виключно жінки. В різні роки ткачами були : Косаківська (д. Петришина) Мотра (близько 1898-1968 рр.), Жмурко (д. Петришина) Д., Жмурко (д. Косаківська) С. Ф. (1898 - 1978), Бучацька А., Кулинич (д. Ящишина) О. та її дочка Санька, Терещук О. Т. (1914 - 1961), Терещук Г. (бл. 1904 -1984), Ободянська М. тощо. Ткали ці жінки, в основному, у першій половині ХХ ст., хоч окремі працювали ще й у 70-х роках.

Ткачі з ниток різної товщини виготовляли різні види полотна. Полотно, виготовлене з конопель, називалося “грибінне”, з бавовняних ниток – “бамбак”. Інколи основу робили з конопель, а поробляли бамбаковими нитками. Робили також полотно з вовняних ниток, інколи – основа з конопель, а поробляли вовняними нитками. У середині ХХ ст. пряли також нитку з бавовни (вати) і добавляли при виготовленні тканин. Крім полотна для одягу ткали “рядовину” (виготовлення ряден, чоловічих штанів, спідниць), рушники, скатерки, налавники, підвіконня (залавники) та килими.

Окремо виготовлялася вовняна тканина, яку у с. Стратіївка на “фолюшах” збивали на сукно. Із сукна виготовлявся верхній одяг - чугаїни, мантини, пальта [1; 2]. З клоча сукали мотузки.

Жителька смт Чечельник Годована Ганна Петрівна, 1928 р.н. розповіла про прядіння і ткацтво яким займалась її мати: «Мама сіяла коноплі. Потім вибрали, пов’язали у середні сніпочки, бо добре носити в річку. Мочили. Вимочили, сушили. Носили додому. На бательні били. Бательня на чотирьох ножках. Побили жменю і на терницю. На щітку чесали. На малу – кукла (на полотно). Клоча на радовину. Прали кукли прадкою або веретенем, а клоча на прадку не йде. Мотали на мотовило. Знімали, красили, звивали (вияшки). На качаник мотали на клубок. З клубків снували. Мама робила на верстаті.

Як появилася бамбак для основи то поробляли коноплями, а було так, що то і то конопляне. Полотно грибінне, рушники чисті і фасольками, радна, налавники, підвіконня. Рушники бамбакові ткали ще в кінці 60-х років [1].

Полотно і “рядовина” ткалися технікою простого полотняного переплетення. При тканні рушників, скатерок, налавників, підвіконь поєднувалися декілька ткацьких технік: просте полотняне переплетення, перебірне ткацтво (у селищі кажуть “пороблено фасольками”) та саржеве переплетення. Набагато складнішою була техніка ткання килимів, залавників та килимових ряден.

Ткали рушники неорнаментовані, чисті (для витирання обличчя та рук), з кількома тонкими кольоровими смужками по краях. Такими є рушники Жмурко С. та Терещук С. Жмурко Д. ткала кілкові рушники: тло з невідбілених конопляних ниток, а кольорові смужки “фасольками” розміщено по всьому полі рушника. На кінцях рушника смуги орнаменту товстіші і насиченіші, по середині вони тонкі. Кольорова гама стримана: чорний, червоний та охристий кольори (заполоч) на природному фоні конопляних ниток.

Подібними до цього рушника є і скатерки, ткані тією ж авторкою, та Ободяньською Марією. Відмінність лише в тім, що широкі та вузькі смуги

орнаменту розташовані рівномірно по всьому полі скатертини. Перебори-фасольки, виконані товстими вовняними нитками, виступають над загальною поверхнею скатерок і створюють своєрідне рельєфне ткання. Скатертини, які ткала Жмурко С., більш стримані у своїй кольоровій гамі. Смуги орнаменту неширокі, ткані нитками сіро-синього кольору, але однакової товщини і розміщені по кінцях скатерки.

Ще в 70-ті рр. ХХ ст. в селищі ткали рушники, але вже винятково з фабричних ниток. Орнамент у вигляді широких та тонких кольорових смуг, які чергувалися між собою, розміщених по краях рушників. Середина рушника чиста. Кінці рушника оформляли по-різному. Або їх просто підгинали, або нитки основи випускалися, зв'язувалися, утворюючи тороки. В окремих рушниках краї прикрашені вив'язаним гачком мереживом. Такими рушниками прикрашали хату (ікони, картини, фотографії та інше) та перев'язували на весіллі.

Налавники, окремі підвіконня, виткані в смужку, та рядна дуже схожі між собою, їх орнамент складається з різнокольорових смужок, які чергуються між собою. В одних налавниках смужки різної товщини, в інших однакові. Однакової ширини смужки і в ряднах, які ткала Жмурко С. Ф. Кожна широка смужка відділена одна від одної жовтою тонкою, в кілька ниток, смужкою [10].

Окремим процесом, який пов'язаний як з ткацтвом, так і доглядом за одягом, є прання і відбілювання ниток, полотна та одягу. Мітки ниток, полотна або одяг (сорочки та інше) клали в дерев'яне жлукто. На самий низ жлукта клали соломку, попіл, пересипали попелом з дров мітки, сорочки, полотно тощо. Попіл з соломи не використовували, тому що тканини від нього лише забруднювалися. Потім заливали гарячу воду (кип'яток) і цілу ніч парили, а вранці несли до копанки і там полоскали на кладці. Полотно вибивали праником, або вибивали його до кладки. Мокре полотно розстеляли по траві біля річки і білили на сонці. Висохне – знову мочили, знову

розстеляли і білили. Чим більше білили, тим біліше воно ставало. Білили також взимку на морозі [1].

Килимарство в Чечельнику – це різновид ткацтва, тому що ткалися килими на тих же горизонтальних ткацьких верстатах, на яких ткали всі вище описані види тканин. Їх виготовляли ті ж самі майстрині. Килими в селищі виготовлялися тільки для власної потреби, найчастіше як придане для дочок. Килимовою технікою “на пряму межову нитку” ткали, власне, килими, пілки, килимові рядна та підвіконня (залавники).

Найдавніші зразки килимів, виявлені нами в селищі, відносяться до середини XIX ст., а найпізніші виготовлені в середині 60-х рр. XX ст. Найдавнішим датованим килимом є виріб 1879 р. Всі килими виготовлялися з двох або трьох окремих частин, які потім зшивалися. Частіше ткали з трьох частин: середня - широка (60 - 80 см), а бокові вузчі (30 - 50 см). Рідше ткали килими з двох частин, які зшивалися широкими боковинами докупи.

Килими, виготовлені в Чечельнику, можемо поділити на килими з геометричним та рослинним орнаментом. Найдавніші зразки дуже схожі з килимами Бершадського району, особливо із с. Яланця. Композиція в килимах розміщена горизонтально. В основі килимів з геометричним орнаментом лежать ромби, квадрати, прямокутники, які, чергуючись, створюють відповідну колориту кольорову гаму (фото 1).

Килими з рослинним орнаментом також різняться між собою. Більш давні (XIX ст.) – вазонного типу. Орнамент представлений великими вазами, в яких розміщені букети квітів. На килимах кайма кольором не виділена, але її малюнок складається з хвилястої лінії (безконечники) та квіткових мотивів, які об'єднані з нею (фото 2). Такіж килими ткали в Чечельнику і на початку XX ст. У першій третині XX ст. на килимах вже зображаються букети квітів, або великі квіти. Букети квітів розміщуються один біля одного по горизонтальній площині. Квіти дуже геометризovanі, а листя в букеті нагадує листя папороті. Кайма прикрашена хвилястою лінією з квітами та листям (фото 3). Зустрічаються килими в яких поєднано рослинні та геометричні

мотиви. В інших килимах цього часу центральну частину займає велика гірлянда – хвиляста лінія з квітами та листям. Такими є килими роботи Терещук Г. (бл. 1904-1984) та Терещук О. Т. (1914-1961).

В 40-60 рр. килими ткали вже зрідка. В основі композиції килимів цього часу - традиційні букети квітів, але це вже букети троян, які набули поширення у вишивці. Поряд з килимами ткалися також килимові рядна та килими підвіконня (залавники).

З 50-х рр. ХХ ст. у побуті жителів селища використовуються килими, виготовлені в Молдавії, а з часом і килими фабричного виробництва. У 80-ті роки поширилися вишиті килими, які є в побуті Чечельника і сьогодні [10].

Окремо слід зупинитися на килимах з родини Жмурко (Косаківської) Соломії Филімонівни (1898-1978), яка перейнявши працьовитість від своїх батьків, а особливо по жіночій лінії від матері Оляни, любила ткати на верстаті. Ткала полотно, налавники, підвіконня (залавники), рядна, доріжки та килими.

Першого килима виткала для себе ще в кінці 40-х рр., а в 50-х рр. виткала ще чотири - дочкам в придане. Всі килими, виткані для дочок, подібні між собою. Їх центральну композицію складають два пишних букети троянд. Малюнок для килима (букет троянд) побачила на вишитій старшою дочкою Люсею картині. Малюнок їй сподобався і тому вона перенесла його на килим, зобразивши поряд по два однакових букети. Тло всіх килимів чорне. Килими різняться між собою лише деталями кайми. Кайма килима для дочки Люсі однакова з усіх сторін - гілка з квіткою, пуп'янком та листками. Такі квіткові гілки в каймі розташовані рядком навколо двох центральних букетів (фото 4). Таким є і другий та третій килими для дочок Софії і Вікторії, за винятком двох вертикальних частин кайми. Тут трояндова гілка замінена фіалками і іншими квітами, щоб вирізнити килим кожної дочки.

В килимових ряднах майстрині, як і в килимах, тло чорне. Середина рядна без орнаменту, а по краях – орнаментована кайма: квіткові гілки подібні за стилем виконання до гілок на килимах. На другому рядні квіткова

гілка дещо натуралізована, а біля однієї з гілок виткано песика червоно-цегляного кольору з піднятим хвостом, білими лапками та білим нашійником (фото 5).

Слід згадати і про виткане Соломією Филімонівною вузьке та довге (677x56 см) підвіконня-залавник, на чорному тлі якого рядком покледено трояндові гілки (фото 6) [5, с. 36].

Цікаві роботи виткала і сестра Соломії – Остафєва (Косаківська) Палажка Филімонівна (1904-1991). Це невеличкі сюжетні килимки – пілки. Один з павичами (на ньому виткано дату – 1964 р.), а інший з папугою на виноградній гілці. Майстриня виткала иакож традиційний для другої половини ХХ ст. килим з трьома букетами квітів, середній з трояндами, а бокові з стилізованими квітами. Кайма цього килима складається з рядка квітів. Тло кайми чорно-сіре [6, с. 563-564].

Досить детально про роботу за ткацьким верстатом Жмурко (Косаківської) Соломії Филімонівни розповіли її дочка Вікторія та внучка Тетяна. Обидві респондентки були не лише свідками, а й активними помічниками – співавторами ряду тканих виробів майстрині.

Крупеня (д. Жмурко) Вікторія Миколаївна, 1928 р.н., згадала наступне:

*«(Бабка крім килимів, шо робила ше на верстаті? Мама Ваша).
Рушники ткала. Да! І полотно. (А яке полотно?). Всяке. Було тоненьке, а було таке грубше. (А з чого вона робила його?). Тоненьке більше з льону, а то вже... (А де вона той льон брала?). Сіяли, сіяли. (Сіяла бабка льон?). А шо. Мочили прадіво. (То коноплі чи льон?). І коноплі і льон був ранчи. Да! (Не, ну то бабка сіяла льон?). Мині кажиця, шо сіяла, я шось так повністю ни скажу тобі.*

(А де бабка мочила?). Тож возили аж туди мочити на річку, до опушту, нишчи, аш туди. (Аш там мочили?). Да! (А тут не було?). А де було? Там така попід станцію, по ту сторону догори річечка така тикла, туди до Сулими в ту річку. І всьо. І більш нічого. (А хто возив до опушту?). А самі. Двуколка. Запрягалися. Тручали менші, більші тягнули, управляли і так возили, і туди і

відти. *(То це було до війни, чи після?)*. У війну саму. Ну а що? Більше всього пам'ятаю. ...

(А де бабка коноплі сіяла на городі? Де саме?). Не на городі, не на городі. Город у нас був. Половина жита, а половина, там, коло хати, тут де садок, грядки, а туди картошка і фасоля там, і соняхами обсажена. А коноплі десь сіяли. Я ні скажу де. Десь на Сухому Яру, туди. *(Шо там Ваше поле було?)*. Там дід Жмурко мав землю. *(Дід Сергій?)*. Да. Туди як вже виїхати с того... Як то вони називали, називалося? Ну, опшим, за силом вже. *(По долині туди? Да. До Василівки?)*. Не, не. Не до Василівки. Сюди вже по Сухому Яру, сюди, по цьому. Сухий Яр називався. Доходи. Згадую. То він там мав. То садив бахчу. Там такого, можи трохи більші *(показує рукою розмір кавуна – В.К.)*, ті гарбузи були. *(Дід Сергій садив?)*. Дід Сергій, дід Сергій. Да! Тримав ту землю. Бо мамині, то мали під лісом свою землю. Дід Філімон. *(Дід Філімон?)*. Так. *(А багато він там мав землі? У Ромашковому, чи не?)*. Там, там, там. У Ромашковому, під лісом. Там така ложбина була до лісу і там поле. А чо я знаю? Бо мене всігдa брали. Як ні коня там треба водити, коли орут їго ...

(Ви казали, шо робили з мамою на верстаті? А як Ви робили? Ви казали, шо Ви помагали? Шо мама заставляла робити?). Так, так. Мама в нас робила. Люся ні касалася того. По узору. Так як вишивку. Тай так нитки ці йдуть. *(Основи?)*. Да. Основа. Три чиснички тих узяти. Ти ж знаєш як узор вишиваїця. *(Да)*. От дивися. Йдеш підряд. Але я такої вишивки не знаю. *(Так як Ви щитали?)*. Значіть так. Три хрестики взяла зиленим, а квітка вже починаєця чирвоним. Значіть тожи треба було взяти ниток п'ять. Як яка квітка. І так поки повністю то по узору не перебиреш. *(Радочок?)*. Цілий рядочок. Там метир чи там більши? Тожи так само. Прибила *(Лядою?)*. Ногами пирибрала *(підніжки – В.К.)*. *(І йдемо на зад?)*. Да, да, да. *(Ну то Ви з одного боку)*, а Соня з другого, а мама по середині.

(Ну, а узор який був? Де Ви узор брали? Звідки щитали?). Де брала узори? Десь... *(Бо казала тьотя Люся, шо ті рози, шо вона картину вишила і*

це бабка з тої картини щитала). Можи бути, можи бути. Я вже шось не пригадую. *(Щитала і пириносила).* Так, так, так. *(Бо я дивився та той Ваи, мамин і тьоті Люсін в мене є і баби Палажски).* Так. *(Килим. А вони різні. В баби Палажски там нитки другі. А на ці то казали, шо брали нитки з парашута німецького?).* Брали. Там усякі були. Там були шерстяні, там були шовкові с того парашута. Красили. *(А де той парашут найшли?).* А від нас дуже на Кирпову гору добре видно. *(Ага).* Самольот підійшов, скидають продукти німцям, бо німці там були. *(То продукти чи людей, десант, чи продукти?).* Не, не. Продукти, продукти скидають. Ну то стоїмо тут тай дивимся. Тут солдати. Дадут тобі бінокль. На дивися. Бо так шо ти тут побачиш? Бачиш шо там люди вештаюця, підвода під'їхала. А так вже в бінокль то тоді вже шось соображаєш, чи то в гражданському, чи то в... Вони тут окопалися і поки вигнали відти тих німців, то тут вони шкоду робили вилику. То за нашою хатою повкопувалися і туди стріляють. Якось було так, надвечір вони начали. Ниділі дві вони обкопувалися, а потом сиділи там. Прийдут і молоко забирали, бо їсти хтіли. Просили то всьо. І кухня своя була. Всяко там було. Ну і тоді просимо, шо ж Ви туди стріляєте. Там наші батьки. Бо ж на ті стороні вони жили. Не на Капітанкі, а туди в ту сторону. А він каже: «Осьо *(показує рукою),* ми стріляємо або на воду, або туди на поли». *(То Ви бачили ці парашути, як вони...?).* А парашути дужи виликі... *(Ну, то Ви бачили ті парашути? Скільки їх литіло? Два, п'ять, десіть?).* Не. По одному кидали. *(По одному кидали?).* Да, по одному кидали. По одному. *(А шо, вже як наші пішли, то пішли і знайшли той парашут? Як іго знайшли?).* Там жи ж люди жили. Як воно називалося? Тут Капітанка, а там... *(Комісарка).* Комісарка. Тож там люди жили. То вони брали. Але нічого з ними не робили, а принесли сюди до нас. Я не знаю? Ми не ходили туди і не брали. *(То Ви ни помните як попали парашути до мамі? Як ці нитки попали?).* Ни скажу. Ни скажу. То ми роспускали їх. Ми парашути роспускали на нитки. А як... *(Стропи, чи саму тканину на нитки?).* Тканину і стропи. Всьо роспустили. Там грубші нитки, там тонші. То роспускали. Ну,

а що як люди ни знали, шо з них робити. Притягнули. Мама: «Давайте, - каже, - діти будемо начинати шото з них робити». (*Сама мама їх красила?*). Так, так. (*А краски де брала? В жидів купувала на базарі?*). А краски? Нас снабжала Одеса всім. Якби не Одеса, то ми б не мали ні дрожжів, нічого абсолютно. ...

В хаті стояв верстат, так як і в нас літо й зиму. Так було і в діда. ...

... А нитки там які хоч. І с того парашута шовкові красила, і ширстяні, і цибульою красила, і бузиною і ще шось таке було... Шош це ще таке було, шо красили? (*Якоюсь вільхою можш? Чи дубовою корою? Ні?*). Цього я тобі не скажу, не скажу. Али ж ще краски були. В Одесу спікулянти їздили то вони продавали нам красок. То брали в них. ... [3].

Внучка бабусі Соломії Филімонівни – Кабан (д. Лемішевська) Тетяна Яківна, 1955 р.н., розповіла: «Я помню рік 60-61. Як наступала зима то вже дід ставив верстат у хаті. От. А бабуня собирала нитки, пряжу, основу. Пряжу красили. Ну, чим красила? Краски такі, на крашанки, ото шо були. Розові там. Добавляла там шо нибудь, робила чирвону краску там. Ну тоді вже стали появлятись і в продажі зилені там, всякі. Тьотя Тося приносила якісь нитки. Такі вони як ватяні були, нитки. І оце ми крутили пасьма. (*А не з мішків розпускали?*). І з мішків розпускали. І з мішків розпускали, з обикновєнних, кропив'яних, красили. Ну як треба було жовтий, наприклад, цвєт, то брали ці нитки, такі як з вати. Такі вони якісь настоящі. Тоді вони були хєбешні, тільки не кріпкі вони такі були. (*Благєнькі*). Ну я так понімаю, шо ними зашивали мішки, ото сахарні. Знаєш? (*Угу*). От. Ну тьотя Тося тоді ж на заводі робила. То вона приносила. То ми красили в жовтий колір їх. Ну от! А такі всі то з мішків фабричних. (*А ти пам'ятаєш як красили? На кухні оцій, тут на вулиці?*). Да! Не, у хаті, в кухні в казані варила. Такий казан спеціально був. Начинали... Но він вимитий був. Начинали з жовтої краски. Сначала жовту розводили. Тоді жовту мішали з розовою. Получалась чирвона там чи оранжева, ярка. Да. От. Тоді зилєну, там голубу. Ну, потом зилєну робили. Тоді жовту мішали із зилєною, була голуба чи синя. Ну, яке

воно вже получалося. Типер уже кольори красіві, а тоді ти ж сам знаєш які вони були. Кіпятили в цьому казані. Ну от. Потом сушили. Це вона прокіпятит там, я вже не помню скільки Вона там. Но знаю, що кіпятили ці нитки. І тоді вода з уксусом. Вона їх виполіскувала. *(Закріпляла)*. І вішала. Воно там, над плитою, капало. Миски підставляли, стікало, сохло. І тоді вже ці пасьма змотували в клубки і вона на човники пиримотувала. *(І ти змотувала?)*. Ну да, ну да. *(З Тамарою?)*. Не. Тамара уже vzросла була. Ми з бабунью вдвох. Я ж в Них всьо время була. Вони ж вдома жили, а я у бабуні пошті всьо время. То це ми таке робили. От. А в сінях ставили... Я ни знаю як воно називалося. То шо основу... *(Снувалка)*. Снувалка, да. *(Є в мени, є.)*. Ставив дід у сінях. *(Мама твоя віддала. Є верстат, снувалка...)*. Ну Бабуня робила основу для цього. Це ж треба було понімать, як її там зробіть. Ну, я знаю, шо сиділи там, шось мотали, но я цього ни понімала. Ну а тоді цілу зиму... вона бире узор, дивиця, так як вишивати, так Вона на станку. Основа вся чорна, а цвіти уже по кольорам. *(Ну, і з того шо бабка робила, шо ти запам'ятала? Ну із того? Рядно робила? Килим робила?)*. Ну, килими оці, чотири чи п'ять штук, скільки Вона робила всім дівчатам. Дяді Толі я ни знаю робила вона чи не? От. Підвіконя робили. Це я знаю. Бо я ше... Підвіконя Вона розрішала мені робить. Бо там ни сложно. Напрімер, п'ять рядочків розового, тоді жовтеньке, чи біленьке всередині знов і полоска чорного. То Вона міні розрішала його ткати. *(А малюнок у голові, чи був намальований?)*. Не. Малюнок у неї на коври намальований. Ну як от вишивка. *(Бумага була? Там є. Твоя мама картіну мені віддала. То казала шо ті рози...)*. Да, с картіни. *(С картіни брала бабка, щитала)*. Да, с картіни. Вона брала картіну, дивилася і робила. А підвіконя з голови. Шо там. Там уже ж полоски, в основном, тай усьо. А коври да. Ото ж вона центр робила. Ну там метир, чи скільки? Чи 70 сантиметрів, а потом ше... Вокруг такжи ж ше вона робила такий тіпа орнамент. *(Як рушника)*. І пришивали. Тоді зшивала. І це китиці там на краях в'язали. *(Угу)*. Оце так.

(У мени є баби Палажски килими. Ти не була в Анютині?). Була. (У баби Палажски там є дата – 1964-й. Такий невеличкий килимок над ліжком, з навичами). Не. Я такого не помню. Я помню тільки оці з розами, як Бабуня робила. (Не, то це Бабуня. А баба Палажка в Анютині тожси мала верстат і тожсе робила). Може. Я не знаю. (Килим з розами тожсе був витканий. Хто їх навчив?). Ну як. Бабуня міні розказувала... (Звідки Бабуня вмiла і звідки баба Палажка вмiла?). Бабуня міні розказувала, що Вони з дeтства вчилися. (Мама їхня, баба Оляна?). Да. Шо їх мама... За бабу Уляну я ни знаю. Вона казала, що нас учили з дeтства оце усе робить. Бо я питала... (Ну то мама вчила?). Наверно ж мама. Я так думаю, що мама. (Бо я тьотю Тосю питав тожси, а вона кажи... Я питаю: «А хто Вашу маму вчив?». «Ни знаю, - каже, - може баба. Можси й баба. Бо був старий килим у нас. А там було двi останнi цифри - 95». 1895. Я кажу: «Тай де він?». «А чо ти ранiше не прийшов? Ми iго потоптали, викинули і спалили». А то наверно був бабин. Бабi Палажцi придане напевно попало давнiше). Так вона міні казала, що з дeтства, - каже, - мене вчили. Бо вона все менi казала: «Учися. Тай будеш умiть, тай будеш робить». Ну тодi ж нiхто ни знав, що таке время наступи, що вже такого не нада буде нам робить. А тодi бiгала там як дитина коло неї та дивилася та просила: «Вчiт мене як оце ткать iго». То цi дорожки, що на пол... Тож це вона... Биз неї... Вона там їсти варить, а я собi роблю. (Показала як пiднiжки натискати?). Ну да, пириминать педалi, основу. Туди-сюди, туди-сюди і забить eтiм (прибити лядою – авт.) харашо [4].

Килими Чечельника експонувались на виставцi «Килими Подiлля», яка проходила в етнографiчному музеї при кафедрi етнологiї ВДПУ ім. М. Коцюбинського з вересня 2008 по сiчень 2009 рр. Уже майже три роки вони експонуються у Державному iсторико-культурному заповiднику «Межибiж», що знаходиться в смт Меджибiж на Хмельниччинi.

Отже, ткацтво та килимарство Чечельника другої половини ХІХ – ХХ столiття посiдало вагоме мiсце в життi українського населення мiстечка. Збереглося багато iнструментiв та тканих виробiв, бiльшiсть з яких мають

авторів та добре датуються. Широкий асортимент килимів та килимових виробів з Чечельника, які збереглися, дає нам можливість виділити його в окремий килимарський осередок, який активно функціонував у досліджуваній період.

V. A. Kosakivsky

THE DEVELOPMENT OF WEAVING AND RUG MAKING IN THE TOWN CHECHELNYK IN THE SOUTH-EAST PODILLIA

The article is devoted to the study of weaving and rug making as the most common kinds of crafts in Chechelnyk, which is situated in the South-East Podillia. The characteristic of development and spreading of such crafts are given on the basis of ethnographic artifacts and oral histories. Special attention is paid to the study of weaving instruments, spinning and weaving process, the assortment of woven products. The characteristic of carpet varieties is given.

***Key words:** spinning, weaving, rug making, raw material, weaving tool, the assortment of woven products, Chechelnyk.*

В. А. Косаковский

РАЗВИТИЕ ТКАЧЕСТВА И КОВРОДЕЛИЯ В МЕСТЕЧКЕ ЧЕЧЕЛЬНИК В ЮГО-ВОСТОЧНОЙ ПОДОЛИИ

На основе сохранившихся этнографических памятников и рассказов местных жителей подана характеристика развития и бытования ткачества и ковроделия, как наиболее распространенных видов ремесел и промыслов украинского населения местечка Чечельник в Юго-Восточной Подолии. Особое внимание обращено на инструменты ткачества, процесс прядения, ассортимент тканых изделий. Также дана характеристика

разных видов ковров и ковровых изделий, значительная часть которых есть авторскими.

Ключевые слова: *прядение, ткачество, ковроткачество, сырье, орудия ткаческого производства, ассортимент ткаческих и ковровых изделий, Чечельник.*

Список використаної літератури та джерел

1. Запис Косаківського В. А. 11. лютого 2000 р. від Годованої Ганни Петрівни, 1928 р. н., жительки смт. Чечельник.

2. Запис Косаківського В. А. 9 травня 2000 р. від Ящишина Олексія Федоровича, 1915 р. н., жителя смт. Чечельник.

3. Запис Косаківського В. А. і Шпак Н. М. 9-10 травня 2013 р. від Крупеня (д. Жмурко) Вікторії Миколаївни, 1928 р.н., уродженки смт Чечельник, жительки м. Тернопіль.

4. Запис Косаківського В. А. і Шпак Н. М. 1 жовтня 2013 р. від Кабан (д. Лемішевської) Тетяни Яківни, 1955 р.н., уродженки смт Чечельник, жительки ст. Бобрик Броварського району Київської області.

5. Косаківський В. А. Килими моєї бабусі / В.А. Косаківський // Український килим: генеза, іконографія, стилістика. – Тези і резюме доповідей міжнародної науково-практичної конференції. – К., 1998. – С. 35.

6. Косаківський В. А. Килимарниці з родини Косаківських / В. А. Косаківський // Матеріали XI Подільської історико-краєзнавчої конференції / Ред. кол.: Завальнюк О. М. (відп. ред.), Баженов Л. В., Винокур І. С. та ін. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2004. – С. 562-564.

7. Кушнір В. Г. Господарсько-побутова адаптація українців Південно-Західного Степу і Нижнього Подунав'я (друга половина XIX – перша половина XX ст.) : монографія / В. Г. Кушнір. – Одеса : КП ОМД, 2012, 192 с.

8. Падовська О. М. Килими Поділля. Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к. м. / О. М. Падовська. – Львів, 1994. – 28 с.
9. Подільське традиційне ткацтво : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Вінниця, 30 вересня - 1 жовтня 2008 р. / ред. кол. : Т.О. Цвігун, В. А. Косаківський (наук. ред.), О. І. Назарець. – Вінниця : НОВА КНИГА, 2009. – 152 с.: іл., 16 с. кол. іл.
10. Польові спостереження автора 2000-2008 рр.
11. Прусевич А. Ковровое производство / А. Прусевич // Кустарные промыслы Подольской губернии. – К., 1916. – С. 291-303.
12. Свидзинский В. Ткацкий промысел в Подольской губернии / В. Свидзинский // Там же. – С. 119-181.
13. Трофимов Л. Т. Ткацкий промысел в Подольской губернии / Л. Т. Трофимов // Там же. – С. 182-289.

Фото 1. Фрагмент килима кінця ХІХ ст. роботи Мураховської Саньки (пр. 1853-1913) для дочки Марії Станіславівни (1888-1972), с. Кривецьке.

Фото 2. Фрагмент килима середини ХІХ ст. з родини Сутовських.

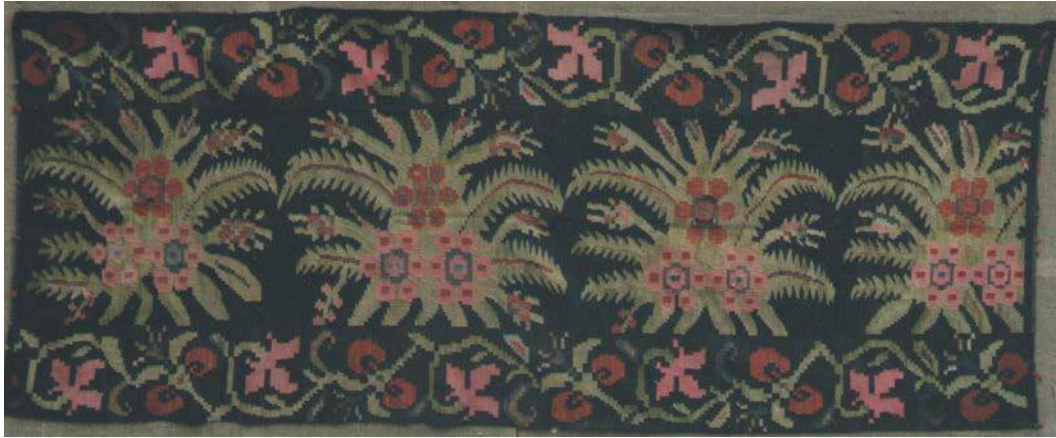

Фото 3. Килими першої третини ХХ ст. з родини Іщенко (Годованої) Є. Й.

Фото 4. Килим 40-50-х рр. ХХ ст. роботи Жмурко (Косаківської) Соломії Филімонівни (1898-1978), придане для дочки Люсі.

Фото 5. Килимове рядно 40-50-х рр. XX ст. роботи Жмурко (Косаківської) Соломії Филімонівни (1898-1978) придане для дочки Софії.

Фото 6. Фрагмент підвіконня 40-50-х рр. XX ст. роботи Жмурко (Косаківської) Соломії Филімонівни (1898-1978) придане для дочки Софії.